

Леонід Зашкільняк

ORCID: 0000-0003-0018-5095

(Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна)

Взаємозв'язки української інтелігенції Галичини та Наддніпрянщини у другій половині XIX століття

Relacje ukraińskiej inteligencji Galicji i Naddnieprzańskiej Ukrainy w drugiej połowie XIX wieku

Kształtowanie się ukraińskiej narodowej idei oraz ruchu wyzwolenieckiego przypadło na XIX i początek XX wieku. Odbywało się to w złożonych warunkach rozdzielenia podstawowej masy ukraińskiej ludności między dwoma imperiami – Romanowowych i Habsburgów, które wszystkimi środkami usiływały nie dopuścić do umocnienia narodowej świadomości Ukraińców. Jednak w drugiej połowie XIX wieku nieliczne kręgi ukraińskiej inteligencji Naddnieprzańskiej Ukrainy i Galicji nawiązały wzajemną relację i rozwinęły aktywną kulturową i edukacyjną działalność wśród ukraińskiej ludności obu imperiów. W związku z represjami i prześladowaniami Ukraińców w Rosji narodowa inteligencja zdecydowała przenieść centrum życia społeczno-kulturowego do Galicji, gdzie po reformach konstytucyjnych Habsburgów z lat 60. XIX wieku zostały spełnione warunki legalnej społeczno-politycznej działalności. Konsekwencją współpracy były powołane na terenie Galicji organizacje (Towarzystwo imienia Szewczenki) i czasopisma („Diło”, „Prawda”, „Zoria”), które odegrały wiodącą rolę w podniesieniu ukraińskiego narodowego ruchu.

Słowa kluczowe: ukraińska idea, ukraińska inteligencja, Galicja, Naddnieprzańska Ukraina, narodowy ruch

Тема взаємозв'язків української інтелігенції Галичини і Наддніпрянської України на сьогодні розроблена в українській та частково європейській історіографії досить ґрунтовно. Вона нерозривно пов'язана з проблемами українського національного відродження або, іншими словами, формування модерної української нації та національного руху. Не секрет, що внаслідок поділу українського народу і земель його проживання в XIV–XIX століттях суб'єктність України була поставлена під питання, а в часи модернізації всіляко фальсифікувалася сусідніми державами, насамперед імперською Росією. Тривала антиукраїнська пропаганда і колоніальне ста-

новище українців в більшості імперій спричинили поширення антиукраїнських стереотипів серед багатьох європейських і не тільки народів та урядів. Національний рух українців в ранньомодерний і модерний періоди всіляко спотворювалися і фальсифікувалися імперськими ідеологами. Цей історичний спадок досі чинить вплив на деяких представників та уряди європейських народів, а сучасна антиукраїнська пропаганда Росії та її геноцидна агресія проти України намагаються гальванізувати і підсилити його.

Українським історикам від давнини і, зокрема, від XIX ст. доводиться протистояти поширенню російських, а згодом і «совецьких» схем історії Центральної та Східної Європи, в яких не залишається місця для України та українців. Значний вклад у спростування російських та інших фальсифікацій минулого українців внесли українські історики XIX і XX ст., насамперед Володимир Антонович, Михайло Грушевський, Дмитро Дорошенко і багато інших, в тому числі змушених залишити Україну і діяти в еміграції. Сучасні українські історики змушені піднімати невідомі пласти документів, шукати нові концептуальні можливості для повернення суб'єктності Україні та її історії. Нині українська історіографія вже має чимало ґрунтовних досліджень конкретно-історичного плану, синтезуючих студій, як от: Ярослава Дашкевича, Ярослава Грицака, Миколи Кугутяка, Ігора Гирича, Олексія Яся, а особливо – Ігора Райківського¹. Проте, чимало фактів взаємозв'язків українських національних діячів у справі утвердження національної ідентичності залишаються невідомими і потребують подальшого вивчення.

У цьому нарисі прагнемо акцентувати увагу на контексті цих зв'язків, які здійснювалися всупереч постійним переслідуванням і репресіям проти їх носіїв з боку імперської влади, насамперед в Росії, до якої належала більша частина земель з українським населенням. Треба підкреслити, що український національний рух, який формувався у другій половині XIX ст., здійснювався переважно тими молодими українцями, які були тісно пов'язані з життям народу і змогли здобути освіту в модерних навчальних закладах. Їхня суспільна діяльність концентрувалася навколо літератури, етнографії та історії. Вважаємо їх інтелігенцією (інтелектуалами), тобто соціальною верствою, представники якої професійно займаються розумовою, передусім творчою, працею, розвитком та поширенням культури і є представниками духовного проводу народу². Як відзначають дослідни-

¹ І. Райківський, *Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття*, Івано-Франківськ 2012, 932 с. Тут же можна докладніше ознайомитись з бібліографією теми.

² П.В. Голобуцький, *Інтелігенція та інтелектуали* [в:] *Енциклопедія історії України*: Т. 3: *Е-Й*, редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін., Київ 2005, с. 507–511.

ки, українська інтелігенція сформувалася в ХІХ ст. на ґрунті певних соціальних традицій, які зближували її з народом, а не державою («народолюбство»), з демократичних верств якого вона і формувалася. Проте, в Галичині під владою Габсбургів в силу відсталості краю і конкуренції польських еліт, українська інтелігенція тривалий час формувалася з представників греко-католицького духовенства і була більш консервативною³.

Дослідження науковців показують, що паростки «національного відродження» були пов'язані з ідейною активізацією колишньої козацької старшини Наддніпрянської України в другій половині ХVІІІ ст., інтегрованої в імперський уклад Росії⁴. Вона прагнула відновлення автономних прав і привілеїв та орієнтувалася на потужний рух Просвітництва, який апелював до раціональності і практичних знань. Але саме діяльність її представників сформувала героїчний «козацький міф», який став підставою української національної ідеї і вишукував «українців-козаків» у далекому минулому. В першій половині ХІХ ст. ідея «України–Руси» набула обґрунтування і поширення в творах багатьох дворянських істориків: від Дмитра Бантиш-Каменського до Миколи Костомарова⁵. Тоді ж етнографи та історики встановили спорідненість народної культури населення Наддніпрянщини і Галичини. Одним з перших це зробив видатний вчений Михайло Максимович, який зауважив спільність народного фольклору і звичаїв населення Галичини і Наддніпрянщини, видавши 1827 р. першу збірку «Українських народних пісень», а згодом і ще кілька збірок українського фольклору⁶. Історичне обґрунтування існування окремого «козацького» народу на базі тогочасних уявлень малоросійського дворянства було подано у відомому творі «Історія Русів», який активно поширювався

³ О.С. Рубльов, *Інтелігенція українська, витоки традицій та їх розвиток* [в:] *Енциклопедія історії України*: Т. 3: *Е-Й*, редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін., Київ 2005, с. 511–515.

⁴ Це не означає, що усвідомлення української („руської“) окремішності не проявлялось у попередні періоди. Це переконливо показав канадієць українського походження Зенон Когут у низці своїх праць, зокрема, збірнику „Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної і модерної історії України“ (Київ 2004), де він докладно і послідовно описав, як у ХVІ–ХVІІ ст. своєрідно і суперечливо формувалися переконання політичних еліт про самостійний історичний шлях Русі-України між Польщею (Річчю Посполитою) і Московією (Московським царством) і яку роль в цьому відіграла православна церква та ідея *Slavia Orthodoxa*, що переросла у релігійно-політичний панславізм (див. с. 133–186 та ін.).

⁵ Атмосферу пошуку окремого „малоросійського“ (українського) минулого добре репрезентував в ХХ столітті відомий український історик Дмитро Дорошенко в праці *Огляд української історіографії* (Прага 1923), де описав твори багатьох дворянських інтелектуалів ХVІІІ – початку ХІХ ст., які в пошуках „старовини“ підносили питання „особливостей“ етнічного і державного розвитку земель „Малоросії“–України. Див.: Д.І. Дорошенко, *Огляд української історіографії. Державна школа: історія, політологія, право*, Київ 1996, с. 59–80.

⁶ М. Максимович, *Малоросійськія пісні*, Москва 1927, 230 с.

в рукописах у поміщицьких маєтках українських земель в першій половині XIX ст. У цьому творі, приписуваному архієпископу Григорію Кониському, можна побачити достатньо сформовані уявлення малоросійського дворянства про народ і територію України⁷. Можна навести промовисту цитату з цього романтичного твору: «...Істинні і прадавні землі і провінції Сарматські, альбо Козацькі, наші Руські, од Подоля, Волиня і Волох посполу і аж до самого Вільня і Смоленська, довгі і обширні границі свої імущіі, а саме: землю Київську, Галицьку, Львівську, Холмську, Белзьку, Подільську, Волинську, Перемишлівську, Мстиславську, Вітебську, Полоцьку»⁸.

У першій половині XIX ст. вже низка знаних інтелектуалів українського походження в романтичному стилі «віднаходили» історичні коріння «народного духу» русинів-українців у фольклорі, літературі, мові та історії населення т.зв. «Малої Русі», яке заселяло землі тодішніх імперій – Росії і Австрії. Серед них були: Ізмаїл Срезневський, Осип Бодяньський, Микола Гоголь, нарешті Микола Костомаров і багато інших. У підсумку, на середину XIX ст. сформувалося достатньо обґрунтоване наукове уявлення про особливий розвиток українського народу від утворення Давньоруської держави і до XIX ст. воно було представлене в праці видатного історика М. Костомарова «Риси народної південноруської історії» (1861 р.), в якій він продемонстрував спільність походження та еволюції «південноруських» слов'янських племен від Галичини та Волині до Слобожанщини⁹. Того ж року вийшла друком у журналі «Основа» відома стаття цього історика «Дві руських народності», в якій він обґрунтував існування двох «руських» за походженням «народностей» – українців і росіян¹⁰. Наведені ним аргументи з позицій тогочасної науки почасти зберігають актуальність донині. Зокрема, варто навести такий висновок вченого, що звучить сьогодні дуже актуально: «Із цього короткого огляду ріжниць, які виникли з далекої давнини поміж двома руськими народностями, можна бачити, що у вдачі українського народу переважає особиста воля, а в великоруськім переважає загальність. На корінний погляд Українця спільна згода зв'язує людей, а незгода розлучає; Великоруси прямували завести неминучість і нероздільність раз заведеного зв'язку, і саму причину такого заводу звернути на божу волю й тим то відгородити її від людської

⁷ Докладніше ми цю тему розвинули в: Л. Зашкільняк, «Віднайдення України»: думки української інтелектуальної еліти XIX – початку XX століття щодо місця і ролі України в Європі, „Przegląd Wschodni. Kwartalnik”, Warszawa 2014, t. XIII, z. 2 (50), s. 421–448.

⁸ *Історія Русів*, український переклад Івана Драча, Київ 1991, с.111.

⁹ М. Костомаров, *Черты народной южнорусской истории* [в:] Н.И. Костомаров, *Исторические произведения. Автобиография*, Киев 1989, с. 8–107.

¹⁰ М. Костомаров, *Дві руські народности*, Київ–Ляйпціг 1920, 42 с.

критики»¹¹. До цього слід додати, що ще 1846 р. була складена і перша утопічна політична програма молодого українського руху, представлена у творі «Закон Божий: книга буття українського народу», написаному як ідейна підстава «Українсько-Слов'янського товариства святих Кирила і Мефодія», більш відомого як Кирило-Мефодіївське братство, і приписуваного авторству історика М. Костомарова. Вона прокламувала демократичну федерацію слов'янських народів з участю рівноправного українського народу¹².

У літературі підкреслюється, що поштовх народознавчій діяльності українських інтелектуалів в Галичині дала творчість наддніпрянських вчених. Це проявилось і в діяльності представників «Руської трійці» (Маркіян Шашкевич, Яків Головацький, Іван Вагилевич), греко-католицьких священників. Якщо в Наддніпрянській Україні під владою Росії частина русифікованого малоросійського дворянства проявляла інтерес до свого минулого, то проблемою населення Галичини була майже повна відсутність української шляхти. Відомий вислів Івана Франка, що «говорити про інтелігенцію перед скасуванням панщини, то значить говорити про духовенство, бо ніякої другої інтелігенції в нас просто не було...»¹³. А така інтелігенція була схильна до консерватизму і підпорядкування «сильному».

Проте, ситуація змінилася під час Весни Народів 1848–1849 рр., коли постала загроза повного зникнення народної мови і культури, а ліберальні повіви активізували діяльність нечисленної української інтелігенції. Яскравим документом, який відбивав пробудження національних почуттів та інтересів українців Галичини стала «Відозва до руського народу», проголошена Головною Руською Радою (первісна назва – «Рада Народної Руска») 15 травня 1848 р. у Львові. У ній стверджувалося, що «русини» належать до великого руського народу, який розмовляє однією мовою і налічує 15 мільйонів, з яких «полтретя мільона землю Галіцкую замешкує»¹⁴.

Одним із здобутків революції для галицьких українців стало створення кафедри української мови та літератури («руської мови і словесности») у Львівському університеті, керувати якою було призначено випускника цього університету і громадського діяча Якова Головацького. На початку 1849 р. (18–25 січня) у стінах Львівського університету фактично вперше прозвучали лекції з історії України, виголошені Я. Головацьким. Хоча

¹¹ Там же, с. 29.

¹² М.І. Костомаров, „Закон Божий” (*Книга буття українського народу*), Київ 1991, с. 24 passim.

¹³ І. Франко, *Критичні письма о галицькій інтелігенції* [в:] І. Франко, *Зібрання творів у 50-ти томах*, Київ 1980, т. 26, с. 87.

¹⁴ „Зоря Галицка”, 1848, 15 мая (Число 1).

офіційно його лекції мали філологічний характер («Три вступні лекції про руську словесність»), але на ділі у них він виклав загальну схему історії України в її романтичному забарвленні. Головні положення схеми полягали в тому, що русько-український народ, як один зі слов'янських народів, має свої фізичні і духовні особливості, здавна проявив свої культурні здібності, є окремим народом, який в своїй еволюції пройшов від прийняття християнства в Київській Русі до «пробудження» від сну і сприйняття європейської просвіти і культури¹⁵.

У другій половині XIX ст. уявлення про «єдину Русь–Україну» знайшли потужний розвиток у творах і суспільній діяльності вже більш численної української інтелігенції як на західних, так і східних українських землях. Проте, піднесення українського національного руху викликало негативну реакцію правлячих кіл обох імперій – російської і австрійської. Український громадський рух (рух громад) налякав російський царизм, який спрямував проти нього жорсткі заборони і репресії (відомі циркуляр Валуєва 1963 р. і Емський указ Олександра II 1976 р., арешти членів громад, розпуск громадських організацій). Унаслідок цього зростаючий культурний потенціал українського руху було вимушено перенесено за межі Росії, насамперед, до Галичини в Австро-Угорщині, а також до інших європейських країн (Швейцарія, Франція, Німеччина).

Настрої і прагнення модерної української інтелігенції того часу добре відбивали погляди і твори історика та громадського діяча Михайла Драгоманова й когорти членів українських громад в Наддніпрянщині. У річищі тогочасних ідей позитивізму і «органічної праці» вони докладали зусиль для всебічного піднесення і розвитку національної народної культури, освіти, науки і підприємництва, просвіти і консолідації демократичних верств українців. Професор Київського університету М. Драгоманов був змушений емігрувати до Швейцарії, де у 1878 р. почав видавати в Женеві збірку «Громада», в якій знайшли відображення надії і плани українських громадівців щодо України та її місця серед інших європейських народів і країн. У програмному «Передньому слові» до видання вчений описав і обґрунтував етнічні та історичні підстави українського народу, як окремого міжнародного суб'єкта. Зокрема, відзначив, що йдеться про громади (спільноти) людей, які мешкають в Росії та Австро-Угорщині і мають різні назви – українців, русинів, руснаків, малорусів, малоросіян, рутенів тощо, але дуже подібні між собою мовою і звичаями. Вони від давніх часів заселяють землі, які входили чи входять до різних держав

¹⁵ Я. Головацькій, *Три вступительні преподаванія о русской словесности*, Львов 1849, с. 1–28.

і, на відміну від «письменних людей», які служать різному «начальству» і «чужим царствам», зберігають усталені традиції. Загальну кількість українського населення він обчислював на понад 17 млн. осіб: в Росії понад 14 млн., в Австрії – 3 млн., у Буковині – близько 200 тис., в Угорщині – пів мільйона¹⁶.

За умов, що склалися в Галичині після конституційних реформ 1860-х років і перетворення Австрії на дуалістичну Австро-Угорщину, з'явилася можливість розвивати українську культуру і реалізувати ідеї «органічної праці» в провінції (краї) Австро-Угорщини, де компактно проживало русько-українське населення. Проблема полягала в тому, що національна самосвідомість цього населення ще не досягла належного рівня консолідації, а нечисленна і слабка інтелігенція переживала «хитання» між українофільством і русофільством перед обличчям протистояння з потужним польським національним рухом. Русофільські ідеї були значною перешкодою в справі піднесення рівня національної самосвідомості переважно селянського населення Галичини і консервативності греко-католицького духовенства, яке дуже повільно звільнялося від панславістських ілюзій¹⁷. За таких складних умов перенесення національно-культурної роботи громадівців Наддніпрянщини до Галичини стало величезним стимулом для модернізації і активізації українського національного життя в провінції.

Інтерес до української літератури і контакти з наддніпрянськими діячами прослідковується серед русинів-українців Галичини ще в першій половині XIX ст. Але після заборон і репресій в Росії 60–70-х років XIX ст. проти української мови, культури та її носіїв, посилення боротьби з «малоросійським сепаратизмом» постало питання про можливості дальшого розвитку національного життя. Сприятливим ґрунтом для його розвитку стала поява в Галичині 1860-х років потужного громадівського руху молодого покоління українців, які захоплювалися творами Т. Шевченка¹⁸. У 1867 р. завдяки галицькому історичу та громадському діячу Олександрю Барвінському з'явилося друком перше видання творів Т. Шевченка, яке знаменувало встановлення тісніших зв'язків галицьких і наддніпрянських

¹⁶ М. Драгоманов, „Передне слово” (до „Громади” 1878 р.) [в:] М.П. Драгоманов, *Вибране* („...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні”), Київ 1991, с. 276–277.

¹⁷ Питання ролі греко-католицького духовенства в Галичині вдало досліджує польська історикinja Бернадетта Войтович-Губер. Див.: В. Wojtowicz-Huber, „*Ojcowie narodu*”. *Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918)*, Warszawa 2008, 334 s.

¹⁸ Див. О. Серета, *Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-ті роки XIX століття)*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність”, Львів 2001, вип. 9, с. 378–386.

інтелігентів модерного часу¹⁹. Воно проявилось у різкому збільшенні притоку української літератури з Наддніпрянщини, посиленні особистих контактів громадських культурних діячів, фінансової підтримки галицьких періодичних видань.

Ці особисті контакти і взаємодія інтелектуалів Галичини і Наддніпрянщини добре відображені в науковій літературі, хоча й не вичерпують проблематики. На першому плані українського національно-культурного життя в Галичині була преса і періодика. Треба зазначити, що в цей час тут видавалося 62 періодичних видання для русинів-українців, більшість з яких серед іншого друкувала багато творів наддніпрянських діячів²⁰. Серед впливових інституцій загальноукраїнського характеру, які постали в Галичині в 60–80-х роках XIX ст. за участі, сприяння і фінансової підтримки наддніпрянських діячів (П. Куліш, В. Антонович, О. Кониський та ін.) слід згадати журнал «Правда», що виходив з перервами у 1867–1898 роках і містив твори та публіцистику представників обох великих частин України. Приступаючи до третього року видання часопису у лютому 1869 р. його редактор Н. Вахнянин у зверненні до читачів писав, що «Правда» «пересадила літературу, виконану на Україні, до Галичини, старається розбудити любов до рідного слова, а через те и піднести самовіжу народню»²¹. У журналі друкувалися твори видатних письменників і громадських діячів Наддніпрянщини, зокрема Пантелеймона Куліша, Марка Вовчка, Олекси Стороженка, Івана Нечуя-Левицького, Михайла Старицького, Миколи Костомарова, Михайла Драгоманова і багатьох інших. Подібна ситуація була і в інших періодичних виданнях, що виходили в Галичині в другій половині XIX ст. Ці сотні творів українських письменників, вчених, публіцистів з Наддніпрянщини, що вийшли друком в галицьких виданнях, пропагували і поширювали українську мову, історію, культурні здобутки всупереч намаганням великодержавних російських, німецьких і навіть деяких польських сил заперечити існування українців як окремого народу.

Немає можливості характеризувати різноманітність тематики і спрямування української періодики в Галичині у вказаний період. Треба зауважити, що одним зі свідчень тісного зв'язку і взаємодії наддніпрянських діячів з галицькою інтелігенцією було співробітництво студента Київського університету Михайла Грушевського з галицьким часописом «Правда», який наприкінці 80-х років XIX ст. редагувався киянином О. Кониським.

¹⁹ І. Райківський. *Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття*, с. 431–432.

²⁰ М.М. Романюк, М.В. Галушко, *Українські часописи Львова 1848–1939: Історико-бібліографічне дослідження*, Львів 2001, т. 1: 1848–1900, с. 181–357.

²¹ Там же, с. 272.

У 1888–1890 рр. історик-початківець Грушевський опублікував тут декілька рецензій і нарисів про наукові праці в галузі славістики, в тому числі у співавторстві з Іваном Франком, тоді вже знаним письменником і громадським діячем²². А ще раніше, у 1885 р., з допомогою відомого наддніпрянського письменника Івана Нечуй-Левицького, Грушевський публікує в галицькій газеті «Діло» своє літературне оповідання «Бех-аль-Джугур» і низку поетичних творів²³.

Одним із завдань, які ставили перед собою українські інтелектуали Наддніпрянщини і Галичини, було створення національної освіти і науки. Для цього вони використовували сприятливі обставини конституційної монархії в Австро-Угорщині, яка забезпечувала певні демократичні свободи і давала можливість розвиватись громадській ініціативі. Саме особисті контакти наддніпрянської і галицької інтелігенції дозволили створити у Львові у 1873 р. Товариство ім. Шевченка, як центр поширення української культури і науки. Передумовою заснування стала зустріч у Відні наддніпрянської поміщиці і патріотки з Полтавщини Єлисавети Милорадович (була нащадком гетьмана П. Скоропадського) з галицьким композитором і громадським діячем Анатолем Вахнянином на початку 1868 р., на якій Милорадович висловила підтримку українським діячам в Галичині і запропонувала дати кошти на створення української друкарні у Львові, щоб друкувати українські видання. Згодом до взаємин підключилися інші наддніпрянські і галицькі діячі, які розвинули ідею заснування «фонду для розвитку української літератури і культури».

Так постало Товариство ім. Шевченка, якому судилося через двадцять років стати Науковим товариством ім. Шевченка (1892 р.) і важливим інтелектуальним центром загальноукраїнського руху. Один із засновників, а згодом голова Товариства Олександр Барвінський у 1892 р. писав: «З кінцем 1873 року постало у Львові Товариство ім. Шевченка на основі статуту, потвердженого ц.-к. намісником 11.12.1873 р. заходом дев'яти патріотів: Др. О. Огановський, пр. Ю. Романчук, інж. Т. Барановський, С. Качала, М. Димет, др. Н. Сушкевич, др. О. Огановський, Л. Лукашевич, М. Костик. Ці перші основателі Товариства ім. Шевченка признали потребу заснування власної друкарні, позаяк думали, що сим способом найскоріше зможуть підмогти рух літературний і науковий. Перевести сю думку в життя прийшлося їм тим легше, позаяк окрім жертв, зложених 33-ми Ру-

²² Л.О. Зашкільняк, *М. Грушевський і Галичина (до приїзду до Львова 1894 р.)* [в:] *Михайло Грушевський і львівська історична школа. Матеріали конференції*, Нью-Йорк–Львів 1995, с. 114–138.

²³ Г. Бурлака, *Літературна спадщина М. Грушевського в контексті української літератури*, „Український історик”, 2002, № 01–04, с. 152–155.

синами галицькими, обдарували нове Товариство вельми щедрими дарами покійні вже патріоти з України пані Милорадочева, а опісля вже М. Жученко...»²⁴. Проте О. Барвінський у своїй замітці не згадує про наддніпрянців серед засновників, оскільки за законами Австро-Угорщини ними могли стати тільки громадяни цієї країни. Натомість відомо, що наддніпрянці не тільки допомагали створенню товариства, але й значною мірою визначали спрямування його діяльності, зокрема, за дорученням української громади статут Товариства склали наддніпрянці Д. Пильчиков і М. Драгоманов. Дійсними засновниками фонду під назвою «Товариство імені Шевченка» стали, крім згаданих ініціаторів, колишній кирило-мефодіївець Дмитро Пильчиков, посол Галицького сейму і Державної Ради Степан Качала, до яких згодом прилучився ще Михайло Жученко з Слобожанщини. Засновники Товариства зібрали пожертви, що разом із меншими внесками 32-х львів'ян склали разом 100056,84 австрійських крон (3600 доларів США)²⁵.

Створення Товариства ім. Шевченка знаменувало перехід співробітництва українських діячів Наддніпрянщини і Галичини на рівень формування загальноукраїнського національно-культурного руху. Фактично, саме такі представники наддніпрянської інтелігенції, як: В. Антонович, О. Кониський, П. Куліш, а пізніше – М. Драгоманов та М. Грушевський першими зрозуміли те, що Галичина здатна відіграти роль П'ємонту – центру національно-культурного відродження, оскільки на це дозволяють умови конституційної монархії Австро-Угорщини. В річищі ідей загальноукраїнського культурного поступу спільними зусиллями обох груп інтелігенції у Львові 1880 р. були створені два найвпливовіші періодичні видання – газета «Діло» і літературно-науковий журнал «Зоря». Обидва видання були задумані як загальноукраїнські просвітницькі та інформаційні органи, що слугували національним потребам, не обмеженим партійними, інституційними чи особистими інтересами. Від початків вони працювали на проєкт відродження України²⁶.

Ще однією важливою ареною взаємозв'язків і співробітництва інтелігенції Наддніпрянщини і Галичини стали підготовка і видання серії книг «Історичної бібліотеки». Потреба обґрунтування історичної суб'єктності України була одним з наріжних каменів національного відродження.

²⁴ О. Барвінський, *Про заснованні і дотеперішній розвиток Товариства ім. Шевченка у Львові*, „Записки Товариства ім. Шевченка”, 1892, т. 1, с. 209–210.

²⁵ В. Савенко, *Заснування Товариства ім. Шевченка у Львові у 1873 р.: його структура і завдання*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія”, 2011, вип. 2, с. 26–30.

²⁶ М.М. Романюк, М.В. Галушко, *Українські часописи Львова 1848–1939: Історико-бібліографічне дослідження*, с. 358–387.

Її формуванню чинили потужний опір як російські, так і польські історики та політики. І в Наддніпрянщині, і в Галичині тодішні історики транслиували переважно російську або польську версію історії Східної Європи, в якій не залишалось місця українцям. У Галичині ці впливи вперто поширювались москвофільськими публіцистами, які шукали захисту від колонізації під парасолом російського панславізму. У 60–80-х роках XIX ст. русофіли розгорнули в Галичині досить потужну наукову і видавничу діяльність, прагнучи довести приналежність українців до «общерусского народа». Це змусило українофілів-народовців рішуче відмежуватися від русофілів в культурному і політичному відношеннях, утворивши у 1885 р. самостійний громадський орган «Народну раду», покликану репрезентувати і захищати права всіх українців Східної Європи і утверджувати ідею соборності України.

Проте, національна ідея без історичного обґрунтування не мала значного впливу. Українофіли прагнули відмежувати історію України від Росії і Польщі, але наукових сил для цього бракувало і в Галичині, і в Наддніпрянщині. Усвідомлюючи цей факт, один з лідерів галицького народовецького руху Олександр Барвінський у погодженні з діячами київського громади, передусім професором історії Київського університету Володимиром Антоновичем, почав 1886 р. видання серії книжок під назвою «Руська історична бібліотека». У ній, за задумом В. Антоновича, повинні були друкуватись переклади праць знаних українських істориків, в тому числі тих, які проживали в Росії і змушені були писати свої твори російською мовою. У «Руській історичній бібліотеці» були надруковані праці авторитетних українських та російських істориків, зокрема, В. Антоновича, Д. Багалія, М. Владимирського-Буданова, М. Дашкевича, О. Єфименко, Д. Іловайського, М. Костомарова, І. Линниченка, Ф. Леонтовича, І. Новицького, Я. Шульгина та ін. До 1904 р. було видано 24 томи серії. У них були окреслені контури модерного українського національного гранд-наративу, який невдовзі був завершений зусиллями М. Грушевського.

У той час, коли культурно-громадська активність українців в Галичині у 80-х роках XIX ст. набувала піднесення і розвитку, на її шляху постали перешкоди з боку польських правлячих кіл провінції, котрі також претендували на «галицький П'ємонт» і бачили в русинах-українцях свого конкурента. Стосунки між українськими і польськими патріотичними колами стали набувати конфліктного характеру. В цей момент у справу потаємно включилися наддніпрянські громадівці. Діячі київської громади, зокрема її лідер В. Антонович склав план зміцнення українського культурного руху через укладення угоди з польськими політиками Галичини. Після низки таємних перемовин і листування в 1885–1889 рр. між київськими грома-

дівцями і польськими політиками в Галичині із залученням австрійських урядових кіл, вдалося досягти згоди щодо поступок українцям в розвитку освіти, науки і культури. Наслідком цих перемовин стала угода «нової ери» 1890 р. в Галичині, яка у підсумку дозволила зміцнити національно-культурні позиції українців в провінції²⁷. Від того часу Львів і Галичина стали центром тяжіння і громадсько-культурної, і політичної діяльності для української інтелігенції усіх земель розселення народу. А термін «Україна» і «українці» за ініціативою В. Антоновича і київської громади набув загального національно-політичного значення, замінивши у самоідентифікації українського населення вкрадене росіянами ім'я «Русь» і «русин»²⁸.

Наприкінці XIX ст. завдяки зв'язкам, взаємодії та співробітництву нечисленної свідомої української інтелігенції з різних земель, заселених русинами-українцями, в Галичині сформувався потужний центр українського національного руху, який набув загальноукраїнського значення у формуванні і просуванні українського національного проекту і суб'єктивізації України. Незважаючи на порівняно незначну чисельність українських інтелектуалів, здатних творити національний культурний продукт, а також опір, утиски і переслідування його носіїв в усіх землях розселення українців, їх національне відродження досягло політичної фази, а його представники змогли перейти до постановки питання про самостійну соборну українську державність. Завдяки фактично подвижницькій культурній роботі української інтелігенції, використанні більш сприятливих умов модернізаційних змін в Австро-Угорщині були загальмовані процеси асиміляції і денаціоналізації й зросла національна самосвідомість українського населення на всіх землях його розселення. Український модерний проект вийшов на шлях політичної реалізації.

References

- Barvins'kyi O., *Pro zasnovannia o doteperishnii rozvytok Tovarystva im. Shevchenka u Lvovi*, „Zapysky Tovarystva im. Shevchenka” 1892, t. 1.
 Barwiński E., *Ukraińskie sny o potędze* [in:] *Z życia i faktów*, Lwów 1922.
 Burlaka H., *Literaturna spadshchyna M. Hrushevs'koho v kontekstii ukrains'koi literatury*, „Ukrains'kyi istoryk” 2002, nr 1–4.
 Chornovol I., *Pols'ko-ukrains'ka ugoda 1890–1894 rr.*, Lviv 2000.

²⁷ Докл. див.: І. Чорновол, *Польсько-українська угода 1890–1894 рр.*, Львів 2000, 248 с.; М. Кордуба, *Зв'язки В. Антоновича з Галичиною* [в:] „Україна”, Київ 1928, кн. 5, с. 72 passim; Е. Варвінський, *Ukraińskie sny o potędze* [w:] *Z życia i faktów*, Lwów 1922, s. 14–22.

²⁸ Докладніше див.: Є.П. Наконечний, *Украдене ім'я. Чому русини стали українцями, передмова Я. Дашкевича*, 4-е, доп. і випр. вид., Київ 2013, 392 с.

- Doroshenko D.I., *Ohlad ukrains'koi istoriografii. Derzhavna shkola: istoria, politologia, pravo*, Kyiv 1996.
- Drahoanov M., „*Perednie slovo*” (do „*Hromady*” 1878 r.) [in:] M.P. Drahoanov, *Vybrane* („...*Mii zadum zlozhyty ocherk istorii cyvilizacii na Ukraini*”), Kyiv 1991.
- Franko I., *Krytychni pys'ma o halitskii inteligentsii* [in:] I. Franko, *Zibrannia tvoriv u 50-ty to-mach*, Kyiv 1980, t. 26.
- Holobuts'kyi P.V., *Inteligentsia ta intelektualy* [in:] *Encyklopedia istorii Ukrainy*, Kyiv 2005, t. 3.
- Holovatskii Ja., *Try vstupytnii predpodavaniia o ruskoi slovesnosti*, Lvov 1849.
- Istoria Rusiv*, ukrains'kyi pereklad Ivana Dracha, Kyiv 1991.
- Kohut Z., *Korinnia identychnosti. Studii z ranniomodernoї i modernoi istorii Ukrainy*, Kyiv 2004.
- Korduba M., *Zviazky V. Antonovycha z Halychynoj*, „Ukraina”, Kyiv 1928, kn. 5.
- Kostomarov M., *Dvi rus'ki narodnosti*, Kyiv–Leipzig 1920.
- Kostomarov M.I., „*Zakon Bozhyi*” (*Knyha buttia ukrains'koho narodu*), Kyiv 1991.
- Kostomarov N., *Cherty narodnoi juzhnorusskoi istorii* [in:] N.I. Kostomarov, *Istoricheskie pro-zviedienija. Avtobiografija*, Kiev 1989.
- Maksymovych M., *Malorossiiska pesni*, Moskva 1927.
- Nakonechnyi Je.P., *Ukradene imja. Chomu rusyny staly ukraintsiamy*, peredmova Ya. Dashkevycha, 4-e vydannia, Kyiv 2013.
- Raikivs'kyi I., *Ideja ukrains'koi natsionalnoi jednosti v hromads'komu zhytti Halychyny XIX stolittia*, Ivano-Frankivs'k 2012.
- Romaniuk M.M., Halushko M.V. *Ukrains'ki chasopysy Lvova 1848–1939: istoryko-bibliografichne doslidzhennia*, Lviv 2011, t. 1.
- Rublov O.S., *Inteligentsia ukrains'ka, vytoky tradytsii ta ich rozvytok* [in:] *Encyklopedia istorii Ukrainy*, Kyiv 2005, t. 3.
- Savenko V., *Zasnuvannia Tovarystva im. Shevchenka u Lvovi u 1873 r.: joho struktura i zavdannia*, „Naukovi zapysky Ternopils'koho nacionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymtra Hnatiuka. Serija Istorija”, 2011, vyp. 2.
- Sereda O., *Hromady rannih narodovstv u Shidnii Halychyni (60-ti roky XIX stolittia)*, „Ukraina: kulturna spadshchyna natsionalna svidomist', derzhavnist'”, 2001, vyp. 9.
- Wojtowicz-Huber B., „*Ojcowie narodu*”. *Duchowieństwo grekokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918)*, Warszawa 2008.
- Zashkilnyak L., *M. Hrushevs'ky i Halychyna (do pryizdu do Lvova 1894 r.)* [in:] *Mychailo Hrushevsky i lvivs'ka istorychna shkola. Materialy konferencii*, New York–Lviv 1995.
- Zashkilnyak L., „*Vidnaidennia Ukrainy*”: *dumky ukrains'koi intelektualnoi elity XIX – pochatku XX stolittia shchodo miscia i roli Ukrainy v Evropi*, „Przegląd Wschodni. Kwartalnik” 2014, t. XIII, z. 2 (50).
- „*Zoria Halicka*” 1848, 15 mai (chyslo 1).

Interrelationships of the Ukrainian intelligentsia from Galicia (Halychyna) and Transdnieper Ukraine (Naddnipyrianshchyna) in the second half of the 19th century

Summary

The formation of the modern Ukrainian national idea and the liberation movement occurred in the 19th and early 20th centuries. Their emergence and spread took place in the difficult conditions of the division of the Ukrainian population between two empires - the Romanovs and the Habsburgs, which tried by all possible means to prevent the spread of the Ukrainian

national consciousness. However, in the second half of the 19th century, a few circles of the Ukrainian intelligentsia in Transdnieper Ukraine and Galicia established relations with each other and developed active cultural and educational activities among the Ukrainian population of the two empires. Due to the repression and persecution of Ukrainians in Russia, the centre of social and cultural life and the formation of national programs moved to Galicia, where after the constitutional reforms in Austria in the 1860s opportunities for legal social and political activity have developed. The result of the cooperation and interaction between the intelligentsia of Naddnipyrianshchyna and Halychyna in the second half of the 19th century was the founding or strengthening of Ukrainian public cultural-educational organisations (the Shevchenko Society) and numerous periodicals (“Dilo”, “Pravda”, “Zorya” etc.) in the Galician province of Austria-Hungary, which played a leading role in the elevation of the Ukrainian national movement.

Keywords: Ukrainian concept, Ukrainian intelligentsia, Galicia, Dnieper Ukraine, national movement